NAŠE ŘEČ

ROČNÍK IX. ČÍSLO 2.

JAROSLAV DVOŘÁČEK:

POMÍCHANÉ METAFORY.

Nedostatky a poklesky českého slohu, ať je pozorujeme v řeči mluvené, či — častěji — v tisku všeho druhu, v denních listech, v revuích i v knihách, jsou velmi rozmanité. Hřeší se proti duchu a správnosti jazyka tím, že řečníci a spisovatelé nedbají správného slovosledu, ledabyle a často nelogicky spojují věty, otrocky napodobují fráze a obraty cizích jazyků, nešetří významových rozdílů slov významem příbuzných, stírají všecku barvitost domácích rčení nebo je úplně pomíjejí, nahrazujíce je bezbarvými a planými frázemi cizími (v t. řeč. papírové češtině), atd. Každý z těchto chorobných zjevů by vyžadoval zvláštního vyšetření, odborné studie z chorobosloví českého slohu. V této krátké studii všimněme si aspoň jedné z těchto bolavých stránek, na kterou se — pokud vím — úplně zapomíná, ledaže se tu a tam, zabíhají-li tyto chyby do komičnosti, traktují humoristicky, t. j. jako řečnické »perly«. Míním totiž rčení a obraty vznikající zmatenými a zrůdnými metaforami; proto jsem tomuto pojednání dal hořejší název.*)

Věc, o kterou jde, bude patrná z příkladů, zatím jen dvou: Žena, naříkajíc na zlý osud, pravila: »Takový *kalich* hořkosti *vložil* Bůh *na má bedra!*« Na první pohled vidíme, že tato věta vznikla smíšením, kontaminací**) dvou rčení, obou původem biblických: podati kalich hořkosti (z biblického vylíčení smrti Kristovy) + vložiti kříž nebo břímě na bedra (tamt., evang. sv. Matouše kap. 27). Jeden i druhý obraz je správný sám o sobě,

*) Viz NŘ. 2, 79; 6, 123; 7 53, 216.

**) Kontaminací (z lat. contaminatio) neboli křížením jmenujeme ono působení asociace, jímž ze dvou rčení vzniká třetí, které obsahuje ideové prvky obou.

t. j. lze říci: »Musím vypíti kalich hořkosti« i »Jest mi nésti takový kříž, takové břímě« atp.

V jednom pražském deníku ze dne 26. III. 1924 četl jsem větu: »Tyto dva názory dělí *nepřeklenutelná přehrada*«. Divné spojení dvou posledních slov má svůj původ v matení neboli kontaminaci dvou správných obrazných rčení: překlenouti propast + odstraniti (zbořiti atp.) přehradu. Správně by tedy mělo býti buďto: nepřeklenutelná propast, nebo: nerozborná, neodstranitelná přehrada. Jinak, obecně lze říci: ideové prvky, z nichž je tato metafora složena, nejsou v souladu. Mimo to, jak na dalších příkladech bude viděti, bývá v takových nesprávných rčeních jasnost řečených prvků zakalena, často jsou slova spojena násilně, směle a nelogicky (»Jdu v *resignace kamna* zatopit«).

Těmto a podobným pokaženým metaforám říkáme řeckým slovem katachrése, lat. abusio, t. j. »zneužití«. Název, přejatý z řecké poetiky a stilistiky, je sice zastaralý a svým významem zhusta už nevystihuje vše, co se jím označuje, ale jiného není. Jest pak potřebí rozlišovati katachrési dvojí: katachrési ojedinělých slov, nejčastěji substantiv (na př. kůže, z předpokládaného koz-ja, značí nejen podle svého původu kůži kozí, ale i hovězí, zaječí, koňskou atd.), a katachrési celých výrazů větných, výrazů rozvitých, na př. v hořejším druhém citátu rozvitý podmět (nepřeklenutelná přehrada), jindy zas násilné a nelogické spojení mezi slovesem a předmětem, slovesem a přísl. určením a j. v. V naší rozpravě jde ovšem vždycky jenom o katachrési výrazů rozvitých.

Katachrése v tomto smyslu je pokažená, zplichtěná, zrůdná metafora, v níž zřejmost analogie, která je podmínkou metafory, buď úplně chybí (»kamna resignace«), buď je v rozvoji nebo vzniku obrazu nejasná a porušená (v příkladch už uvedených a dále). Jinak lze říci: je to spojení dvou nebo několika výrazů (obrazů), které možno sloučiti v celek jen smělou, nepřirozenou, často bezděčně komickou přenáškou. Z dalších příkladů vysvitnou i jiné její stránky, jakož i příčiny, z kterých vznikají rčení katachréstická.

»Nechceme se pouštěti do *lechtivějších hlubin žumpy*, označené souborně názvem oné aféry«, napsal úvodník pražského deníku dne 29. pros. 1923. Jsou opravdu i hlubiny lechtivé? Míním, že je to překotná stilisace myšlenky a obrazu: . . . do hlubin této žumpy, do lechtivých míst atd.

Knihkupecký prospekt nazval nedávno nádherný obraz našeho národního probuzení, románovou kroniku »F. L. Věk«, *stěžejní perlou* spisů Jiráskových. I když konec konců připustíme, že *stě-*

žejní(-ý) může znamenati též »hlavní, základní«, přece nelze obhájiti tohoto spojení; neboť ani tak nemužeme říci: hlavní perla. Zde jest patrná kontaminace dvou rčení, jež stilistovi asi tanula na mysli: *vzácná perla* + *stěžejní bod, stěž. dílo* atp. (*Stěžejní, -ý* = mající vztah ke stěžejím, k čepu dveří; odtud *stěžejní* značí pak i »hlavní, základní«; k tomu srov. lat. cardo = čep, stěžej; cardinalis, do češtiny přejaté slovo kardinální).

Přílišná touha po originalitě nebo chvat novinářské práce zplodil loni (9. III. 24) zbrusu nový výraz: »Jednání o reparační povinnosti Německa ocitlo se na *mrtvé koleji*«. Do té doby se mluvilo a psalo jen o mrtvém bodě (obrazem z mechaniky, m. b. při otáčení) a o slepé (i vedlejší) koleji; záměnou přívlastku, přejetím jeho vznikla »*mrtvá kolej*«. Doufejme, že zatím bude mrtva i tato smělá metafora.

Vtipný besídkář a jinak výborný stilista napsal 5. XI. 1924: »Špatnost nás všech ukázala se ve *světle zdrcujícím*«. Toto nezvyklé, smělé spojení vzniklo jistě kontaminací dvou obrazných, častých rčení: zdrcující pravda + divné (= špatné) světlo.

Redaktor národohospodářské části známého deníku, nechtěje se ubírati vyšlapanou cestičkou, zplichtil dvě obrazné, velmi časté fráze (porušiti rovnováhu + octnouti se na šikmé ploše) v podivnou větu: »*Finanční rovnováha* našich rakouských sousedů octla se na šikmé ploše«. Stačí přec, že je buď porušena, nebo že se hospodářství octlo na šikmé ploše. Je patrno, že si pisatel tuto větu nerozmyslil.

Dva heterogenní (různorodé) obrazy, z nichž jeden je vzat z oboru hudebního, druhý z optiky, byly příčinou neobratné stilisace věty, kterou jsem 27. I. 1924 četl v pražských novinách, v posmrtném ocenění významu Leninova: »Krajní materialismus *vyzněl* v Leninovi ve vrcholný *zjev*«. Vyznívá-li něco, bývá to tón, akord, píseň, ale nikoli zjev. Ten snad se objevuje, roste atp.

21. května 1922 vyklouzla graduovanému spisovateli z pera tato katachrése: »Do stoupající *nervosity* přilévá agitace komunistická co nejhorlivěji *oleje*.« Nervositě, jak víme, olej snad nepomáhá, ale ani neublíží. Správně buďto: Do ohně . . . přilévá oleje, nebo: Nervositu dráždí, stupňuje agitace komunistická.

Podobné katachrése, t. j. matení dvou různorodých metafor, bývají časté ve frázích literárně-historických a kritických, zvláště pak v studiích napsaných slohem pour épater le bourgeois.*) Z hojných svých výpisků toho druhu cituji alespoň tento: »Myšlenkově obrodné *proudy* . . . *ozývají se* též u básníka, jenž . . .«

*) Na omráčení měšťáka.

Proudy bývají patrné, tóny se ozývají. Že by hučely jako prudké jarní bystřiny, toho se ze souvislosti onoho citátu nelze nadíti.

Často však — na rozdíl od katachrésí dosud uvedených — bývají katachrése tak zmatené, několikačlenné, že bývá věru těžko poznati, co všecko spisovatel přetavil ve výhni svého ducha. V zápalu boje politického a literárního nelze se tomu u nás ani tuze diviti; spíše je možno se zasmáti. Bylo by škoda, aby se čtenář nepokochal aspoň dvěma skvosty tohoto druhu. V politickém deníku z 28. III. 1924 se čte: »Byla to nenávist stranická, *krátkozraká jako lež na hliněných nohách,* která...« Stačí? Nenávist arciť může být (obrazně) krátkozraká, vždyť často dokonce zaslepuje, ale ne krátkozraká jako lež; tať přece bývá krátkonohá! A potom: lež na hliněných nohách? Inu ovšem — »kolos na hliněných nohách« jest obraz už starozákonní; proto spisovatel musil vymyslit něco nového. Jaká tu geniálnost ve zmatku, který je dosti patrný už zásluhou p. sazeče, totiž v proloženém tisku!

Ale tomuto politickému práčeti urval vavříny divadelní kritik známého brněnského listu touto větičkou: »Sentimentální *příchuť* zpovědi *je zlomena* nečekanou *pointou:* syn není vrahem.« (Divad. referát 7. XI. 1924). Rozmyslete si, prosím: příchuť — zlomena pointou, t. j. příchuť zlomena, a zlomena hrotem, špičkou! Příchuť arciť může zde být ve smyslu přeneseném, metaforickém, i lámání, i pointa; ale kdo by, řekněte mi, lámal něco hrotem?

Upouštím zatím od dalších příkladů a vracím se k teorii, od níž na konec postoupíme k závěrům.

Katachrése jsou, jak jsme poznali, příměry a obrazy hybridní,*) t. j. složené z prvků různorodých (»vyzněl ve zjev«, »zdrcující světlo« a j.). Chybí jim tedy jednota a důslednost logická nebo názorová. Představové prvky, z nichž je metaforické rčení složeno, jsou rozběhlé, disharmonické, takže celek působí dojmem nejasnosti a zmatku, často komického.

V žurnalistickém slohu se objevují až příliš často velmi opotřebované metafory: zaujímati hledisko, státi na stanovisku, prosaditi**) (!) názor, postaviti se za něco (= na obranu) a položiti něco na váhu. Všimněme si posledních dvou. Konec konců jsou i ony — samy o sobě — logické a názorově správné. Ale snad

---

*) Hybrida vox, doslovně slovo smíšené (»míšenec«) vzniká, složíme-li v celek prvky (slova) z různých jazyků, na př. planimetrie, haematoglobin (lat.-řec., řecko-lat.), nebo ke kmeni domácímu přivěsíme cizí koncovku: vědátor, stěhuňk a pod.

**) Něm. durchsetzen. Správně česky: proraziti s názorem, provésti jej, dopomoci k vítězství a jinak.

právě pro svou všednost nedošly milosti v očích stilisty, jenž je proto, chtěje býti původní, dne 30. listopadu m. r. stmelil v duchaplnou větu krásného mravního odhodlání: »Živnostnictvo a obchodnictvo *staví se* celou svojí *váhou* (sic!) za spravedlivé řešení úřednických otázek.« Když už, tak už: nebylo lépe, aby se ti pánové celou svou vahou, jistě že značnou, *položili?*

Jak vidíte, tímto citátem jsme už bezděky zabloudili na pole komiky a humoru. Kvítí tohoto druhu se výborně daří na půdě parlamentů, sype se hojně s tribun řečnických. Katachrése vznikají v chvílích vzrušení, emfasí z mravního nebo i jen stranického rozhořčení; bombastický sloh se jimi zrovna hemžívá. Na doklad toho uvedu ze svých poznámek několik řečnických perliček.

Slyšel jsem z úst řečníkových (o Habsburcích): »A takoví lidé pocházející *z lože zatíženého,* nám vládli!« Každý vidí, že jsou tu v zápalu řečnickém kontaminována úsloví: lože manželské nebo nemanželské + člověk, rod zatížený (nějakou dědičnou chorobou). A dav tleskal, nadšeně tleskal, nevzpomínaje, že ani poctivý plebejčík nemůže býti zplozen jinak.

Z parlamentu cituji jenom dvě perličky, tak jak jsem je vybral z článku Národní politiky (tuším, že v dubnu m. r.): O zákoně na ochranu nájemníků prohlásil prý poslanec B.: »Tento zákon jest *mrtvě narozené dítě,* jež se k nám nešťastnou náhodou *zaběhlo a zbahnilo.«* — Jiný poslanec, který si arciť v bojovném zápalu také neviděl do úst, řekl elegicky: »S tímto zákonem se to má jako se *psím ocasem,* jemuž se *světlo života* po kousku *zhasíná.«* Dobrého pomalu, — snad tyto dvě ukázky postačí. Beztoho se až příliš podobají známým, často citovaným a snad i schválně anekdoticky zbarveným perličkám slohu parlamentního, na př.: »Zub času pokryje zapomenutím tyto hrozné rány,« nebo: »Červ svědomí pozvedá hlasu svého.« (Jak biblicky!)

Ptáme-li se, jaké jsou příčiny těchto chyb, katachrésí někdy jen rušivých, jindy až komických, dospějeme k tomuto výkladu: Všechny katachrése mají příčiny psychologické, a to v tom, že vlastní, obrazový obsah metafory ustoupil v mysli mluvící osoby do pozadí a metaforický výraz se stal prostě přímým označením představy základní, na př. *kalich hořkosti* = věc nemilá, *vložiti na bedra* = uložiti komu (tedy »kalich hořkosti vložiti na něčí bedra« = uložiti někomu věc nemilou). Podstatný rozdíl se stanoviště řeči je však v tom, je-li takové otření metaforického výrazu obecné či individuální. Řekneme-li, mluvíce o domu, že se pravé *křídlo sesulo,* je v tom také katachrése, ale

katachrése, která nezaráží, protože se v tomto případě nikomu už představa skutečného křídla nevynoří. Naproti tomu katachrése s kalichem hořkosti na bedra vloženým působí rušivě, protože jsme si všichni — jejího původce vyjímajíc — vlastního představového obsahu obou metaforických výrazů vědomi, a působí tím rušivěji, čím jsou si představy ty navzájem vzdálenější. Takovéto katachrése mají tedy důvod buď v nepřesném, ledabylém odvažování slovního obsahu, anebo přímo v nedostatku jazykového citu pro živý smysl výrazových prostředků. Ať tak, či onak, v obém je nebezpečenství pro přesnost a výraznost řeči, a proto i s tohoto stanoviště je dobře před takovýmito katachrésemi varovati.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Karel Titz, *O původu jména Žižka.* Brno 1924. Str. 53. Za Kč 8.—.

K referátu o této knize, otištěnému v Naší řeči 8, 268 a d., odpovídá prof. K. Titz toto:

1. Prof. E. praví (270): »Všechno podstatné, co v ní (knize) Titz vykládá, bylo známo už před ním od these jeho knihy, která je Hankova, až do toho vrcholného dokladu z budějovského archivu, na nějž upozornil Sedláček.«

Veliká většina čtenářů Naší řeči si vyloží tato slova takto: Titzova kniha je úplně zbytečná. Usoudí tak proto, že nevědí nebo si neuvědomují, že se mnohé práce filologické — o jiných pomlčím — obírají s týmž materiálem jako práce starší a že přes to nejsou zbytečné. Prof. Zubatý napsal v LF. 36 studii o jistém užívání zájmen an a on. České doklady, o něž se opírá, jsou veskrze známy a většina jich je sebrána v Gebaurově Slovníce staročeském, kde je zároveň i výklad o užívání oněch zájmen, a přece není jeho práce zbytečná: podle Trávníčka v Naší vědě VI, 112 je to »skvělá, ba epochální« studie. Vernerův zákon je jistě epochální, ač se zakládá na faktech, známých už před Vernerem. Podobných příkladů je velmi mnoho, zvláště z oboru etymologického. Kolik je už etymologií názvů Germáni a Slované, ač materiál k těmto etymologiím je stále týž? Nesrovnávám svou práci s onou studií Zubatého ani se zákonem Vernerovým, nýbrž chci jen říci, že pro otázku, je-li má etymologie jména Žižkova dobrá či špatná — a o to přece snad jediné jde — neznamená okolnost prof. Ertlem uvedená sama o sobě nic. Roz-

hoduje jen to, jak jsem známá fakta seskupil a vyložil. Proč tedy prof. E. uznal za vhodné uváděti také to, co pro posouzení mé práce nemá vůbec významu?

A nechápu, proč je při tom ještě nepřesný. These mé knihy je prý u Hanky. Ano, ale snad přece je nějaký rozdíl mezi výkladem Hankovým a mým; ten, že Hanka výklad jména Žižka ze Zikmund podává bez jakéhokoliv odůvodnění, kdežto já uvádím jisté důvody. Na vrcholný doklad můj arciť upozornil Sedláček, ale nevyvodil z něho to, co já.

2. Začáteční *ž* jména Žižka vykládám několikerým způsobem, také tak, že vzniklo spodobou ze *z* (tedy ze *Zižka).* K tomu prof. E. praví (271): »ale sám (Titz) tomu výkladu buď nerozumí nebo tuze nevěří, neboť pracně shání výklad jiný.«

Odkud ví prof. E., že svému výkladu nevěřím nebo nerozumím? Z toho, že »pracně sháním«, t. j. podávám také výklad jiný? Prof. Ertl jistě už nejednou četl v téže studii, od téhož autora a o téže věci výklady dva i více. I v Naší řeči, která je prof. Ertlovi tak blízká, je takových výkladů, a to od prof. Zubatého, několik. Proč tedy právě u mne soudí z toho, že podávám výkladů několik, t. j., že uvádím několik možných cest vývojových, že věci nerozumím nebo nevěřím?

Prof. Ertl uznává z oněch mých několika výkladů jen ten, že Žižka vzniklo spodobou ze Zižka. To mohl klidně konstatovat. Zatím však odklizuje můj výklad »neporozuměním« a »nevěřením« a o něco dále (272) podává týž výklad jako docela nový, jako svůj. Ve skutečnosti má prof. E. proti mně na víc jen to, že uvádí jiné příklady takové spodoby.

3. Hodnotím prý se svého stanoviště výklady starších badatelů o jméně Žižkově. Je to snad něco neslýchaného, nebo je to chyba či něco podobného? Když se nedávno objevila nová etymologie názvu Slované, myslím, že její autor je přesvědčen, že dosavadní etymologie jsou chybné nebo aspoň ne tak pravděpodobné jako jeho.

Ale není pravda, že hodnotím starší etymologie jen se svého stanoviště. Popírám správnost etymologie Žižka = jednooký a Žižka = žhář beze všeho zřetele k etymologii své, totiž námitkami čerpanými jednak z mluvnice, jednak z etymologií těch samých. I kdybych to však činil, bylo by možné mi to vytýkati? Platí pro mne jiné zákony než pro ostatní filology? Či proč prof. E. tuto věc uvádí?

4. Dokladem z r. 1392 jsem prý jen dokázal, že se Zik jmenoval plným jménem Zikmund, »a to jsme věděli už dávno před tím« (286). To je pravda, ale já jsem oním dokladem nedoka-

zoval, že Zik = Zikmund, nýbrž něco jiného. Dokázal-li jsem to, jest otázka jiná. Ale docela neprávem mi prof. E. přičítá něco, co z mé práce nevyplývá, jen aby mohl říci, že jsme to dávno věděli.

5. Na str. 41—42 mluvím o jméně Žižkov, jež uvádí Černého ukazatel atd. Připomínám, že je v deskách psáno Schisskow, a vykládám, že jest čísti Šiškov, nikoli Žižkov, protože na souvislost se jménem Žižka nelze v té době pomýšleti. Prof. E. s mým výkladem nesouhlasí (272—273). To je věc sama o sobě. Ale proč o této drobnosti mluví tak, že mi »vadí«, že si »pomáhám od tohoto nepohodlného jména«? Není potřebí něco dělati jiným, než je.

6. Mému výkladu Žižka = Zikmund je prý na závadu to, že nejstarší doklad našeho jména má podobu Žužka. Vykládám to zvratnou analogií ze Žižka. Prof. E. s tímto výkladem nesouhlasí a vykládá na str. 275 proč. Vrátím se k tomu ještě. Ale než prof. E. přikročil ke konkretnímu vyvracování mého výkladu zvratnou analogií, uznal za vhodno na celé stránce 274 podati jakýsi všeobecný úvod: »dnešní lingvista ví nebo měl by vědět, že se jevy jazykové nedají řešit takto šablonovitě a řemeslně«, »úkolem lingvistovým jest vyzkoušeti pozorně a s jemným citem« atp. Nač vykládati o téže věci dvakrát, zejména když všeobecný výklad nestačí sám o sobě na vyvrácení konkretního výkladu?

7. Proti výkladu Žižka = jednooký namítám s jinými, že by šlo o tautologii, mluví-li se v pramenech o »Žižkovi jakémsi jednookém«. Prof. Ertl dovozuje podrobně (278—280), že by to tautologie býti nemusila. Jeho důvody jsou však jen všeobecné, nepřímé, nikoli konkretní, přímé, t. j. nikoli zcela přesvědčující, takže je docela dobře možné míti též mínění opačné, ono staré mínění, že tu o tautologii jde. Prof. Ertl však praví, že »námitky proti výkladu Žižka = jednooký jakožto tautologii lingvista uznat a hájit nemůže.« Patrně proto, aby mé filologické schopnosti postavil do nepříznivého světla, jak ostatně jindy činí zcela nepokrytě.

8. Pravil jsem v své práci, že domněnku žižka, Žižka = jednooký vyvrátil Lang tím, že ukázal na fakt, že v památkách současných a starších není ani stopy po apelativu žižka ve významu jednooký. Naopak prý jsem já sám vyvrátil námitku Langovu, když jinde pravím, že nelze z nedoložení něčeho usuzovati, že to nebývalo. Prof. E. neuznává ani positivní námitku Langovu, mnou opakovanou, že se v pramenech stol. 14. a 15. vyskytuje za lat. monoculus buď adj. jednooký nebo subst. jednoočec. To prý jsou »námitky plané«, a »apelativum žižka ve významu pře-

zdívky člověka jednookého mohlo existovati už ve 14. století« (282). Prof. E. ukázal tedy jen na to, že existovati mohlo, nikoli, že existovalo. A proto nejsou námitky proti etymologii Žižka = jednooký plané, nýbrž by mohly býti — po námitkách prof. Ertla — ne docela přesvědčivé. Už jen proto o tom, kdo námitky Langovy přece jen uznával, nelze říci, že čte prameny »skrze skla míněním napřed zaujatým zbarvená« (282). Takovými špatnými filology, jako jsem já, by byli skoro všichni filologové, protože snad každý z nich v nějaké otázce uznává námitky, které jiný filolog neuznává.

Je tu však ještě jedna okolnost, totiž, že námitky Langovy jsou závažnější, než by se zdálo po výkladech prof. Ertla. Prof. E. soudí, že apelativum žižka mohlo bývati již v době před Žižkou, ač není doloženo, protože se vulgární přezdívky dostávaly nesnadno do staročeských památek. To, co prof. E. praví o pronikání vulgárních slov do literatury, je správné, ale prof. E. zapomíná, že se tento výklad na náš příklad nehodí. Bylo-li již v oné době apelativum žižka, nebylo to slovo vulgární, nýbrž slovo právě takové, jako jednooký nebo jednoočec, nebo jako bílý, černý, švec atd., t. j. slovo ne od původu významu přezdívkového, nýbrž »definice představy«, jako jednooký, jednoočec. Jako arciť mohlo býti a bývalo jednooký a jednoočec přezdívka, tak by bylo mohlo bývati přezdívkou i slovo žižka. Ale právě tak nebylo přezdívkou, a mohlo býti a bývalo slovo švec, krejčí atd. Chápeme dobře z rázu staročes. památek, že je v nich doloženo tak málo vulgárních slov, přezdívek hanlivého (posměšného) významu. Ale nechápali bychom, proč by nebylo doloženo v pramenech ze 14. století slovo původně významu naprosto ne hanlivého, slovo nevulgární, totiž žižka — kdyby bylo žilo —, ač k tomu byla tolikrát příležitost a ač slova významu úplně stejného, totiž jednooký, jednoočec, doložena jsou.

Lze arciť namítati, že apelativum žižka sice existovalo, ale že to bylo slovo krajové, které autoři nebo písaři oněch památek, kde se překládá slovo monoculus jen slovy jednooký nebo jednoočec, neznali, jsouce z kraje nebo z krajů, kde slovo žižka nežilo. Ale to lze namítati jen všeobecně, nelze to *dokázati*, a proto tuším nelze námitkám Langovým zcela upírati přesvědčivost, jak to činí prof. Ertl.

Proto pokládám výklad Žižka = jednooký, vyskytující se od té doby, když už byl Jan Žižka z Trocnova, za výklad ex post. —

Titz prý se »zbytečně diví« (str. 282, pozn. 1), že u Veleslavína jsou pod heslem slepý výrazy jednooký a j., nikoli Žižka, a teprve pod heslem Žižka že je výklad jednooký. Stylisace onoho

místa naprosto neukazuje, že se divím. Konstatuji prostě, jak ještě u Veleslavína je viděti, že Žižka = jednoký je výklad ex post.

9. Přistupme nyní k hlavním námitkám, které má prof. E. proti mému výkladu Žižka = Zigmund, Zikmund.

Tak především k námitce, že se nikde v pramenech nevyskytuje Sigismundus dictus Žižka, ač se čte na př. Sigismundus dictus Ziga, a že se naopak čte v pramenech často: Žižka = jednooký. To prý ukazuje, že bylo povědomí o tom, že na př. Ziga je hypokoristikon ze Zikmund, ale že nebylo povědomí Žižka = Zigmund, nýbrž povědomí, že Žižka je něco jiného (282 až 283). Prof. Ertl tu příliš důvěřuje dokladům se Žižka = jednooký, protože podle něho mohlo býti již před Janem Žižkou z Trocnova apelativum žižka ve významu jednooký. Ale prof. E. praví sám jen, že mohlo bývati, nikoli že bylo. Ukázal jsem výše, že mínění opačné má do sebe více přesvědčivosti, než myslí prof. Ertl. Pak je arcif podobno pravdě, že pozdější doklady se Žižka = jednoký jsou výklady ex post. Nelze je tedy srovnávati s doklady Sigismundus dictus Ziga, které nejsou výklady ex post. Neplyne tedy z dokladů Žižka = jednoký tak bezpečně, jak soudí prof. Ertl, že Žižka není Zigmund.

Ale zůstává námitka, proč není nikdy doloženo Sigismundus dictus Žižka. To však lze dobře pochopiti: všechny Žižky zastínil jeden Žižka, totiž jednooký slavný husitský válečník Jan Žižka z Trocnova. Chápeme proto, že vznikly učené výklady Žižka = jednooký, které se rozšířily, takže mohlo vzniknouti dosti obecné povědomí, že Žižka = jednooký, a zatlačiti povědomí, že Žižka = Zigmund. —

10. Proti mému výkladu Žižka ze Zigmund dále svědčí podle prof. Ertla to, že dva záznamy našeho jména mají Žužka (293 až 294). Vykládám to zvratnou analogií (bylo na př. v ak. dušu, pak duši a podle toho vzniklo na př. v lok. za pův. duši jakoby starší dušu). Proti tomuto výkladu zvratnou analogií je prý »vážnou závadou« (275), že by se tu byla provedla zvratná analogie uvnitř slova. Zvratná analogie *i* — *u* je prý doložena »skoro vesměs« jen v sufixech. Ano, skoro vesměs, nikoli vesměs; sám prof. Ertl uvádí z Gebaura ťusúc, lucoměrstvo a vňude.

Ve slabikách příponových a v koncovkách jest arcif zvratná analogie *i* — *u* doložena častěji, ale je-li v kmenové slabice přece jen doložena třikrát, nelze s takovou rozhodností, jako to činí prof. E., popírati, že by nemohla býti v případě čtvrtém a pátém. Prof. E. praví, že je »psychologicky zcela přirozené« (275), že se zvratná analogie *i* — *u* prováděla v sufixech. Toto učení se

málo hodí na jinou zvratnou analogii, totiž *i* — *ie*, která je dosvědčena v slabikách kmenových dosti hojně: piesmo, křievě, zdvieh se, chviele, zabiejel, pieti, přieštieho, spieš a pod. Srov. Gebauer I, 220 sl.*) A tu lze tuším právem se domnívati, že je zvratná analogie *i* — *u* doložena v kmenech tak málo jen náhodou.

K mému výkladu, že Žužka vzniklo zvratnou analogií ze Žižka, připojil prof. Ertl několik kvalifikačních formulek: je prý to výklad »à tout prix«, »násilnost«; Titz prý je »dokonale přesvědčen (o správnosti), že jej ani nepravděpodobnost jeho výkladu, byl-li si jí ovšem vědom, neodstrašila« (!); »ten výklad nesvědčí o skrupulích« (275). Prof. E. nevyvrátil tak dokonale můj výklad, aby mne mohl tak neskrupulosně kvalifikovati.

11. Konečně má prof. E. námitky proti mému »vrcholnému« dokladu budějovickému z r. 1392, kde se vdova po Zikovi zove Žižková (Zizkonissa). Prof. E. se ptá, uvěříme-li dokladu, kde by se na př. »manželka Zikova jmenovala o nějaký řádek dále Zdíková«? Zajisté, že nikoli, neboť Zik je ze Zikmund a Zdík ze Zdeslav. Prof. Ertlovi se arciť onen budějovický doklad zdá právě takový jako tento, protože se domnívá, že Žižka není rovno Zigmund, tedy nepravděpodobný. Ale výše jsem ukázal, že to prof. Ertl nedokázal. Není-li tedy nikterak a priori jisto, že Ziková a Žižková jsou hypokoristika odvozená ze dvou různých jmen, nabízí se výklad, že to jsou hypokoristika jména jednoho. Tento výklad se nabízí právě proto, abychom se nemusili domnívati, že se táž osoba jmenuje dvěma hypokoristiky zcela různými, t. j. odvozenými ze dvou různých jmen. A protože je zcela jisto, že Zik (Zika) je ze Zigmund, je pravděpodobný můj výklad, že Žižková je synonymum jména Ziková, neboli že také Žižka = Zigmund.

Prof. Ertlovi se nezdá pravděpodobné ani to, že by se táž osoba krátce po sobě nazývala dvěma hypokoristiky téhož jména. Proto myslí, že v onom dokladě je Žižková (Zizkonissa) omylem místo Ziková (Zikonissa). Omyl tu arciť předpokládati lze, ale není to, myslím, naprosto nutné. Je to asi tak, jako kdyby se ona vdova po Zikovi jmenovala jindy Zichová.

To, že se zde táž osoba krátce za sebou nejmenuje úplně stejně, není nic tak neobvyklého, jak se prof. Ertlovi zdá.

Tak na př. v zápise z 21./XII. 1389 čteme: »Přěch de Čechcic et Johannes dictus . . .«; v pokračování 28./II. 1390 je »Přěch et Ješko predicti . . .« (Arch. Č. XXXI, 211). Nebo v zápise

*) Pomíjím příklady, které Gebauer vykládá jinak.

z r. 1378: ».... nomine Marusscze uxoris sue.... Marussye predicta« (t. 112). Nebo v zápise z r. 1381: ».... Elizabeth relicta.... ab ipsa Elzka« (t. 168). Nebo v zápise z r. 1388: ».... nomine Ancze....... Anna predicta« (t. 236). Tu je tedy v listině vedle sebe plné jméno a hypokoristikon.

A jsou případy, kde jsou v téže listině dvě hypokoristika, odvozená z téhož jména. Tak v listině žatecké z r. 1390 se čte: »... Kačena de Praga..., Kačena predicta..., Kačka antedicta« (Urkundenbuch der Stadt Saaz č. 203, str. 89).

Hledíc k těmto dokladům, není zajisté nic neobvyklého, když se v našem dokladě budějovickém táž osoba jmenuje po prvé Ziková, po druhé Žižková, t. j. dvěma hypokoristiky téhož jména základního.

12. I kdyby prý byl budějovický doklad »povýšen nade všechnu pochybnost a pevný jako žula, nikdo, kdo rozebere zase kritičtěji než Titz jeho obsah, nevyvodí z něho nutný závěr, který z něho vyčetl Titz. A není k tomu třeba ani tuze mnoho lingvistického vzdělání« (285).

Tento dlouhý passus, pro mne tak lichotivý, lze obvyklým způsobem říci takto: I kdyby bylo jisto, že Žižková není omyl, neplyne z toho dokladu to, co myslí Titz. »Při špetce jazykového citu« je prý zcela jasné, že se muž oné Žižkové nemusil jmenovati jen Žižka, nýbrž také Žižek, Zižek (ze Zig) nebo Žišek, Zišek (ze Zich). To je možné, ale nikoli nutné. Prof. E. arciť myslí, že lze spíše pomýšleti na muže, který se jmenoval Žižek nebo Žišek než na jméno Žižka, protože »podle objektivního rozboru pramenů nelze jméno Žižka ani dobře pokládati za hypokoristikon ze jména Zigmund.« Avšak viděli jsme, že to prof. Ertl nijak bezpečně nedokázal.

Proto je výklad, že Žižková je žena (vdova) muže jménem Žižka, a priori právě tak podoben pravdě jako výklad, že je vdovou po muži jménem Žižek, Žišek.

Avšak ještě jedna věc je důležitá. V zápisech budějovických není doklad na jméno Žižek, Žišek, zato však jméno Žižka je v nich doloženo před naším dokladem i po něm: Zizka pannifex z r. 1376, Köpl č. 202; dva doklady z r. 1387 (Köpl č. 435) a z r. 1388 (t. č. 459) mluví o domus Ssisskonis brasseatoris, a to v České ulici. Pod tímto jménem se skrývá Jan Žižka, sladovník a majitel domu na České ulici, jak o tom svědčí zápis ze dne 24. dubna 1402: ... promisit Jan Zizka braseator cum domo sua et area in boemicali platea. (Listina je v archivu musejním v Praze, srov. i Sedláček, ČČH. 19, 453.) Tato okolnost není na prospěch domněnky prof. E., nýbrž naopak posiluje mí-

není mé, totiž, že Zizkonissa je vdova po muži jménem Žižka, Žižka.

Můj výklad »vrcholného« dokladu není tedy filologicky tak ubohý, za jaký jej prohlašuje prof. E.

13. Etymologie Žižka = Zigmund, odvozená z onoho dokladu, nalézá potvrzení v jihoslovanštině: dubrovnický básník Menčetić se jmenoval Zigmund, hypokoristicky Šišmundo a Šiško. Upozornil na to Ed. Turek v Národním osvobození 28. X. 1924. Lze se o tom informovati u Jagiće, Stari pisci hrvatski II, úvod str. I, a dále pak u Konstantina Jirečka, Der ragusaniche Dichter Šiško Menčetić 1457—1572, AfslPh. 19 (1897) str. 22—89. Jireček dodal tu v pozn. 5 na str. 64: »Der Name Sigismund hat sich in Ragusa unter Sigismund von Ungarn eingebürgert und war im 15. Jahrh. vorzugsweise bei dem Giorgio und Gozze im Gebrauch«.

Jihoslovanské Šiško je buď ohlas českého Žižka, nebo je to tvoření samostatné. V obojím případě je oporou pro můj výklad. Proti čes. Žižka je tvar na *-o* (Šiško), jak bývá často v jihoslovanštině a jak bývá dialekticky i u nás, na př. Jurko, tatko, strýko.*)

Karel Titz.

K tomu odpovídám:

Prof. Titz ukončil svůj spis »O původě jména Žižka« těmito slovy: »My... etymologii našeho jména nehledáme, protože je dána prameny. Prameny ukazují na rovnici Zigmund = Žižka, Žiška. Filologii nastává tu jen úkol říci, j a k si představuje vývoj našich jmen Žižka, Žiška, podle toho, co ví o vývoji jazyka odjinud atd.« To znamená: rovnice *Zigmund* = *Žižka* byla prof. Titzovi prokázané f a k t u m, které nelze kritisovati ani odmítati filologicky; filologie by mohla nejvýše toto faktum vysvětlovati, t. j. svým vysvětlením toliko utvrditi. V odpovědi prof. Titze »rovnice« *Žižka* = *Zikmund*, založená na jediném dokladě z r. 1392, už není faktum, nýbrž je jen p r a v d ě p o d o b n á, m o ž n á. To je ovšem jiná řeč než shora. Na tom jako výsledku svého referátu bych mohl přestati; ale ukřivdil bych pravdě, kdybych připustil, že potenciální »rovnice« prof. Titze je po

*) K těmto svým výkladům připojil prof. Titz ještě doslov o formě referátu v NŘ., v němž vytýká referentovi, že prý překročil meze dovolené i v kritice odmítavé a psané třebas i temperamentně. Redakce neotiskuje tento závěrečný passus jednak proto, že k věcné diskusi o jméně Žižkově, která zabrala už sama skoro celý sešit NŘ., nijak nepřispívá, jednak a hlavně proto, že čtenáři NŘ., majíce v rukou celý referát, mohou posouditi sami, je-li výtka prof. Titze po této stránce spravedlivá čili nic.

jeho odpovědi a s p o ň pravděpodobná. Proto na jeho odpověď odpovídám i já.

K svému referátu ještě před odpovědí mám dva dodatky. Pozastavil jsem se v něm nad tím, že nikde nečteme jako při jiných jménech (na př. *Jan* d i c t u s *Ješek)* spojení *Zikmund* (Sigismundus) dictus n. řečený *Žižka*. Mohlo by se z toho souditi, že bych takové spojení pokládal za průkaz identity jmen *Zikmund* a *Žižka*. Nikoli. Mohou-li se vyskytovati a vyskytují-li se spojení *Václav*, dictus *Žižka* (Desk. DE 2, 267), *Martin* dictus *Chotík* (t.), z nichž nikoho nenapadne vyvozovati, že *Václav* = *Žižka* (Zikmund) nebo *Martin* = *Chotík* (Chotibor), může se vyskytnouti také spojení na př. *Zikmund* (n. *Zika)* dictus *Žižka*, kterého také nebude lze pokládati za b e z p e č n ý průkaz rovnice *Zika* = *Žižka*, protože jména *Zikmund (Zika)* a *Žižka* mohou tu býti v témž vzájemném poměru jako ve výraze *Václav* dictus *Žižka;* za rovnici bychom to mohli pokládati leda tehdy, kdyby žádného jiného m o ž n é h o výkladu nebylo, anebo kdybychom tuto rovnici (jako u jména *Ziga*) měli potvrzenu i odjinud (*Sigmund* Vaníčkovic = *Ziga* Vaníčkovic). Pouhá zvuková podobnost za důkaz nestačí, sice bychom na př. i jména *Kabeš* dictus *Kabát* anebo *Držek* dictus *Dršťka* mohli pokládati za průkaz rovnice *Kabeš* = *Kabát* n. *Držek* = *Dršťka*.

Ale i kdyby se někdy, na př. v 15. stol., našlo přímé tvrzení, že *Žižka* znamená Zikmunda (na př. *Žižka*, i d e s t *Sigismundus)*, bylo by třeba je bráti velmi opatrně a ne bez důvodné skepse. Je známo, že se stč. hypokoristika spínají často podle nahodilého začátku časem i s jinými jmény, než z kterých vznikla. Tak na př. *Aleš* je *Albertus*, ale béře se i za *Alois* n. *Alexander; Maruše* je *Marketa*, ale časem i *Marie; Zdeněk* je *Zdeslav*, ale béře se i za *Sidonius*, *Lenka* (nč.) je *Magdalena*, ale také *Eleonora* (u Jungm.) atd. Stará čeština měla řadu jmen pův. různých *Žuž, Žiež, Žich* n. *Žiš, Šich* s deminutivy na *-ek* n. *-ka*; když se ve 14. stol. změnilo *u* v *i* a *ie* v *i*, vznikla z nich jména začínající velmi podobně, *Žiž-, Žiš-, Šiš-*, jejichž deminutiva se jistě mátla, jak to konkretně vidíme na matení jmen *Žižka* a *Šiška* (pův. = Šimon) dosvědčeném u Titze 44 a j. Mátla se vespolek a mohla se mást i v příslušnosti ke jménům základním. A jako po r. 1700 rozšířený kult sv. Ignáce dal starému jménu *Hynek* (= Heinrich) výklad nový = *Hinnigo*, t. j. *Ignác*, tak i rozšířený kult sv. Zikmunda ve 14. st. mohl dáti podnět k tomu, že se všechna ta stará jména se *Žiš-, Žiž-, Šiš-* začala spojovati se jménem Zikmund. I kdybychom tedy měli za prokázáno, že *Žižka* je jméno křestní, a kdybychom i našli zprávu vykládající toto jméno za obměnu jména *Zikmund*,

nemohli bychom bráti toto svědectví za zcela průkazné, protože by to mohlo býti jen svědectví pozdější asociace, nikoli však původu.

K jednotlivým odstavcům odpovědi prof. Titze poznamenávám:

1. Nenapsal jsem v svém referátě nikde, že práce Titzova jest zbytečná, jako to napsal on — a jistě zbytečně — o mé poznámce v NŘ. 8, 132, že přezdívkou bylo bezpochyby i jméno *Žižka*.*) Uznal jsem v svém referátě, že moje poznámka byla snad zbytečná, protože se tohle o jméně *Žižka* vědělo dávno (ač Naši řeč čtou i nefilologové a nehistorikové); ale mínil jsem, kdyby se s takového stanoviska měl posuzovati každý takový projev, že zbytečnost »mohl bych já vytýkati konec konců i celé jeho knize« (8, 270), protože všechno, co je v ní podstatného, vědělo se také už dávno. To zní přece docela jinak než v odpovědi prof. Titze.**)

Analogie mezi rozpravou prof. Titze a článkem Zubatého o zájmeně *an* nebo zákonem Vernerovým jest podstatně nesprávná. Oba badatelé měli ovšem před sebou jako Titz fakta už známá, ale oni jiskrou své myšlenky oživili tento mrtvý a nemluvný dosud materiál, že disiecta membra srostla v tělo, které ožilo a promluvilo. Tato jiskra ducha, která v starém materiálu nalézá nový smysl, a od níž se všem takřka rozsvítí, toť právě ono novum, které knize Titzově načisto schází. On snesl materiál — to je zásluha, kterou mu nikdo neupírá — ale nového z něho nevykřesal nic. Myšlenka — náleží Hankovi. Byla to ovšem jen domněnka, ale domněnkou zůstala i po knize Titzově — právě proto, že ani on, ač měl k disposici mnohem větší zásobu fakt než Hanka, nedovedl je seskupiti a vyložiti tak, aby promluvila jasně a určitě.

2. V svém referátě jsem ukázal na to, že se prof. T. snaží vyložiti *ž* v slově *Žižka* (proti *Zikmund*, *Zich* atd.) buď tak jako

*) Vycítil jsem dobře zlomyslnost, s kterou prof. T. vpletl mou nepatrnou poznámku do své knihy o Žižkovi; neboť takové příležitostné poznámky v článku rázu skoro feuilletonistického se v knihách vědeckých necitují. Přece snad necení prof. T. moje mínění výš než na př. úsudek Lindeho, kterého pominul? Prof. T. se však domníval, že má vítězství v ruce, že dokázal »rovnici« Žižka = Zikmnud, a proto mu bylo vhod, mohl-li i mne zařadit mezi odbyté staroverce, kteří pokládali jméno Žižka za přezdívku. Malicherný důvod této zlomyslnosti je znám prof. Titzovi tak dobře jako mně.

**) Prof. T. praví v své odpovědi, že Sedláček sice uvedl už před ním onen budějovský doklad z r. 1392, ale že z něho nevyvodil to, co on. Zajisté, ale proč? Protože se Sedláček a před ním už Emler dívali na ten doklad patrně krtitičtěji než on.

v *Sophia* — *žofie* (přímou změnou *z* — *ž* při přejetí) anebo vlívem nějakého franc. tvaru *Gismond* (kterého nenalézá) a mimochodem se zmiňuje také o možnosti výkladu spodobou. Vyslovil jsem domněnku, že tomuto výkladu spodobou buď nerozumí nebo nevěří, a vytkl jsem mu to proto, že jím právě na podiv jméno *Žižka* ze *Zikmund* nevykládá. Plus mého referátu v tomto punktu proti výkladům Titzovým nebyl, jak píše, jen v tom, že jsem uvedl jiné příklady této spodoby, nýbrž v tom, že jsem tuto spodobu přesně označil (jako spodobu na dálku), že jsem místo T. ukázal, jak se dá jméno *Žižka* právě spodobou na dálku ze jména *Zikmund* (kdyby nebylo jiných vážnějších závad) přirozeně vyložiti a že je to také jediný výklad možný. Výklad ten jsem nepodal jako zcela nový a svůj, neboť právě z mé výtky je patrno, že je to výklad, o němž se prof. Titz sice zmínil, ale jehož sám nepoužil. Proč právě tento nejpřirozenější a nejschůdnější výklad nechal nepoužitý, nedovedl jsem si a nedovedu si posud vyložiti jinak, než že mu dobře nerozuměl nebo nevěřil. Kde jsem prof. Titzovi vytýkal, jak praví, že na vysvětlení jména Žižka uvádí výkladů několik, to by v mém referátu čtenář česky rozumějící marně hledal. Moje výtka, jak se může každý přesvědčit, zněla v ten smysl, že z několika, t. j. ze tří výkladů, o nichž prof. T. věděl použil těch dvou, jimiž se změna *z* — *ž* ve jméně *Žižka* vyložiti nedá, a ten jediný, který vede k cíli, nechal nepoužitý. To je po mém soudu totéž, jako kdyby myslivec nechal viset na zdi pušku a šel na zajíce se sítí na motýle a s udicí. Úsudek o takovém myslivci a badateli jemu podobném udělá si zajisté každý sám.

3. Věta, že Titz hodnotí výklady starších badatelů o jméně Žižkově (jen) se svého stanoviště, není v mém referátě v kritickém rozboru spisu Titzova, ale v úvodě (8, 269) podávajícím jeho obsah. Není to tedy výtka (jak ukazuje ostatně i souvislost). Také není v této mé větě slůvka *jen* (»jen se svého stanoviště«), které do ní svévolně vložil Titz a kterým její smysl naprosto změnil. Tento celý třetí odstavec odpovědi Titzovy mohu tedy s klidným svědomím prostě odmítnouti. Přes to však tvrdím, že T. v svém spise hodnotí se svého stanoviště, které pokládá za bezpečné, určitá fakta skutečně nevědecky. Psané *Schisskow* v deskách brněnských (k r. 1366) odmítá čísti *Žižkov*, ne proto, že by se tak čísti nedalo, ani z jiného důvodu věcného,*) nýbrž proto, že jméno *Žižka*, které se nabízí k jeho výkladu, vzniklo

---

*) Viz nyní mou poznámku o tom jméně v Hovorně tohoto sešitu (str. 63).

podle T. ze jména *Zikmund* a to se šířilo v Č. teprve po r. 1365; operuje tedy proti čtení *Žižkov* tím, co má teprve dokázati. Ženské jméno *Žižka*, které se v deskách dvorských vyskytuje k r. 1389 vedle nepochybného křticího jména téže osoby *Zdinka*, odmítá uznati za přezdívku ne proto, že to přezdívka býti nemůže, nýbrž proto, že pokládá jm. *Žižka* za obměnu jména *Zikmund*, což má teprve dokázati. Nejstarší tvary *Žužka* vykládá zvratnou analogií ze jména *Žižka* (tedy za tvary mladší) ne proto, že by to byl výklad linguisticky aspoň pravděpodobný (také není), nýbrž proto, že vadí výkladu jména *Žižka* ze *Zikmund*, který právě chce dokázati. Nebyla by tedy bývala výtka, kterou mi prof. T. podkládá, i kdybych ji byl učinil, nepodstatná.

4. Kritika vědeckého důkazu má ukázati nejen, co jeho autor dokazoval, nýbrž také, co dokázal, jaký je skutečný resultát práce; to je kritiky nejen právo, nýbrž i povinnost. Co a jak prof. Titz v svém spise dokazoval, bylo z mého referátu zajisté dobře patrné. Ale z budějovského dokladu, na němž založil svůj důkaz, neplyne to, co dokazoval, že totiž *Žižka* = *Zikmund*. Z toho lze vyvoditi jen tolik, že se onen budějovský měšťan jmenoval *Zik* n. *Zika*, což — jak odjinud víme, — je *Zikmund*. Mohl jsem tedy právem napsati, že to jediné, co prof. T. dokázal, t. j. co je positivním resultátem jeho práce, jest, že *Zika* je *Zikmund*, což jsme věděli dávno. Smysl této eufemistické perifrase, každému zajisté jasný, je tedy ten, že o vlastním thematu, jakého původu je jméno *Žižka*, víme po zevrubné studii Titzově bezpečného zrovna tolik, co jsme věděli před ní. Mohl jsem dokonce napsati, že po jeho studii jest výklad jména Žižkova ze jména *Zikmund* ještě méně pravděpodobný, než byl dosud, protože jeho spis vynesl některá fakta dosud málo povšimnutá, která svědčí proti »rovnici« *Žižka* = *Zikmund*. Jak vidět, nekřivdil jsem tedy prof. Titzovi větou, kterou jsem parafrasoval výsledek jeho důkazu — a jen o tom zde mluvím — neboť minus bylo by ještě méně než nula.

5. Proč jsem napsal, že prof. Titzovi »vadí« místní jméno *Žižkov* (v době před 1365) a že »si pomáhá od toho nepohodlného jména«, vyložil jsem zde už v odst. 3. Zmínil jsem se v referátě o Titzově traktování tohoto míst. jména proto, že v něm vidím typický příklad jeho nevědecké metody. Fr. Černý četl psané *Schisskow* v Ukazateli *Žižkov*, a mohl tak čísti s dobrým právem; Titz zamítá toto čtení (uděluje Černému dokonce jednu ze svých obvyklých »důtek« — »že se nemá v ničem přepínat«) a tvrdí, že nemáme čísti *Žižkov*, nýbrž *Šiškov*. Proč? Proto, že by

místní jméno *Žižkov*, doložené před r. 1365, rozbořilo jeho teorii o původu jména *Žižka* ze *Zikmund*.*) Ale to je důvod nevědecký, neboť důvodem nemůže býti to, co se teprve má dokázati. Kdyby byl prof. T. založen vědečtěji, sháněl by se po dalších zprávách o tomto *Schisskowě* (z r. 1366) a teprve, až by si je byl opatřil, (jako se jich lask. p. uč. L. Nováka dostalo mně z usu místního i z Vlast. mor.), byl by mohl napsati určitě, že psané *Schisskow* nesmíme čísti *Žižkov*, nýbrž *Šiškov*, protože pro toto čtení svědčí i zprávy pozdější i forma dnešní. Uvedl jsem tento Titzův passus o míst. jméně *Schisskow* i proto, abych ukázal, s jak chatrnou linguistickou průpravou pouští se prof. T. do nesnadného řešení stč. jmen vlastních, když myslí, že se normální způsob pojmenovávání stč. měst a vsí zakládal na tom, co se kde slavného stalo (T. se ptá: »Byla nějaká taková událost**) v okolí Telče r. 1366? kde tam byl nějaký slavný Žižka?«) anebo co kde snad jedli (Šiškov podle T. ze *šiška* = knedlík), a když ho při hledání jiných možných výkladů jména *Žižkov (Žiškov), Šiškov* nenapadne žádný jiný (na př. z hypokoristik jmen *Žibřid* n. *Šimon)* než ten n e j a b s u r d n ě j š í — z apelativa *šiška*. Psal jsem tedy o té »drobnosti« proto, že je výmluvná, a tak, jak zasluhovala.

6. Proč jsem úvodem k výkladu, že tvar *Žužka* nelze vykládati zvratnou analogií ze *Žižka*, vysvětloval napřed v š e o b e c n ě, čeho všeho si linguista musí všímat při vykládání určitých jevů jazykových z tendencí v jazyce patrných, vysvitne z mého dalšího výkladu, až dojde na Titzovu obranu jeho výkladu zvratnou analogií. Pak se objeví jasně, že můj všeobecný úvod nebyl z b y t e č n ý ; že byl m a r n ý, není ovšem m o j e vina.***)

7. Námitka prof. Titze o tautologii ve výraze *Žižka jednooký* je načisto n e l o g i c k á. Chce-li někdo dokazovati, že slovo *Žižka* není přezdívka, tvrzením, že by výraz *Žižka jednooký* byl pak tautologický, musí dokázat, že takové tautologie jsou n e m o ž n é anebo n e e x i s t u j í c í. Praví-li však prof. Titz, že je přes mé námitky přece jen m o ž n o míti výraz »*Žižka jednooký*«

*) Že není jméno Žižka před rokem 1365 doloženo, nemohlo by výkladu jména Žižkov ze Žižka naprosto býti na závadu, neboť je spousta osobních jmen, která známe právě jen ze jmen místních, od nich odvozených.

**) Totiž jako vítězství Žižkovo, které bylo důvodem k přezvání Vítkovy hory Žižkovem — ač jistě 99.9% místních jmen ze jmen osobních jsou jména v l a s t n i c k á.

***) Nevykládal jsem také o téže věci d v a k r á t, jak píše prof. T., nýbrž zcela metodicky a soustavně jsem nejprve vyložil, čeho při výkladech hláskoslovných je dbáti vůbec, a pak jsem aplikoval, co se z toho hodilo, na určitý případ, totiž na hláskoslovný výklad dvojice Žužka — Žižka zvlášť. Je snad takový postup prof. Titzovi novinkou?

za tautologii, poráží se sám, neboť plyne z toho, že to tautologie sice býti může, ale nemusí, a to jsem právě dokazoval já. Může-li to tedy tautologie nebýt anebo mohou-li se vyskytovati takové tautologie i jinde, pak mínění, že slovo *Žižka* je přezdívka, nelze vyvraceti námitkou, že by výraz *Žižka jednooký* byl tautologií. Tvrdím-li, že něco nemůže být podléšťka proto, že je to červené, padá toto tvrzení, jakmile mi někdo prokáže, že podléšťky nemusí být modré, nýbrž že mohou být také červené; mínění opačné, že mohou také býti modré, je sice správné, ale proti červené podléšťce se jím bojovati už nedá.

Prokázal-li jsem tedy v svém referátě, že ve výraze *jednooký Žižka* nemusíme viděti tautologii, předně proto, že nevíme vůbec, co slovo *žužka* mohlo v stč. znamenati, a za druhé proto, že se s takovými zdánlivými tautologiemi jako *Žižka* (= monoculus) *jednooký* setkáváme v živém jazyce z různých příčin dost často, byla tím tato námitka Titzova proti možnému pojetí jména *Žižka* za přezdívku vyvrácena dokonale. Praví-li prof. T., že jsem možnost takových tautologií prokazoval jen důvody všeobecnými, nepřímými, nikoli konkretními, je to tvrzení nesprávné, neboť čtenáři mého referátu se pamatují, že jsem možnost takových zdánlivých tautologií prokazoval (ač jsem nemusil, neboť já jsem netvrdil nikde, že by přezdívka *Žužka* byla musila znamenati v stč. zrovna jednookého) také konkretními příklady, jako *švidroň šilhavý, hloupá husa* atd. (NŘ. 8, 279, 280). Nezdají-li se prof. Titzovi vedle mého všeobecného výkladu o možnosti tautologie u přezdívek ani tyto konkretní příklady dost konkretními a přesvědčujícími snad proto, že jsou to příklady moje, ač výrazy jako *starý dědek, hloupá husa* může slyšeti každou chvíli, mohu ho přesvědčit i dokladem cizím, a to právě se slovem *Žižka.* Jungmann (s. v. žižka) vykládá, že slovo *žižka* nabylo v novější češtině také významu »slepý« (cituje z Rosy: »cos *Žižka?* t. což nevidíš?«), a uvádí další doklad (z řeči ob.): »*slepý žižko,* dívej se lépe!« Může-li se tedy dnes, kdy *žižka* znamená slepého, říkati »*slepý žižka*«, mohlo se zajisté také v jazyce starším, kdy *žižka* — snad — znamenalo jednookého, říkati »*jednooký Žižka*«. Je-li možný ještě konkretnější doklad, aby prof. Titze přesvědčil, už nevím.

8. K mé námitce, že proti pojetí slova *žižka* za přezdívku (neliterární) nelze bojovati tím, že slovo *žižka* v tom významě v stč. není doloženo, hájí se prof. Titz především proti výtce, že čte prameny »skrze skla míněním napřed zaujatým zbarvená«. Já jsem to sice nevytýkal přímo jemu (v. NŘ. 8, 282), ale pravda to *je.* O tvaru *Žiha* praví T. (str. 49), že v stč. existovat mohl,

třeba není doložen; o apelativu *žižka* (= jednooký) praví (po Langovi), že v stč. neexistovalo, protože není doloženo; — tedy, jak se mu to kdy hodí pro to, co chce dokázat. Tvary *Žužka* pokládá za mladší než tvary *Žižka* (ony vznikly podle něho z těchto), ač prameny svědčí o opaku atd. (v. ostatně odst. 3). Prof. T. dále namítá, že jsem ukázal jen na možnost existence slova *žužka* (= jednooký), ale že jsem ji nedokázal. To je především naivnost, neboť kdybych ji mohl dokázati, bylo by rázem po rovnici *Žižka (Žužka) = Zikmund*. A za druhé, ten kdo dokazoval a dokazovati měl, nebyl jsem zase já, nýbrž prof. T. Prof. Titz dokazoval, že *Žižka* není apelativní přezdívka, on měl tedy dokázati, že apelativum *žižka* ve 14. stol. určitě neexistovalo anebo že je velmi pravděpodobné, že neexistovalo. Dokázat, že určitě neexistovalo, nemohl a nemůže nikdo, protože máme z té doby aspoň slovo *žužka*, máme v starší češtině také jiná slova, s nimiž je můžeme etymologicky spojovati, míst. jména *Žužice*, apelativa *žúžela, žúželka* (ŽOtc. 2a a j., Mand. 173 a j.), a máme taková a podobná slova také v jiných slovanských jazycích (v tvarech *žužel, žuželka, žužanka, žužga, žužeg, žužgať* atd. v. Mikl. Et. 412). Neexistenci slova *žužka* v stč. tedy dokazovat nelze (musili bychom také stč. mnohem lépe znát), a pokud jde o pravděpodobnost, svědčí, jak vidět, pro mne, že totiž slovo *žužka* jako apelativum v stč. existovat mohlo. A to po mém soudě stačí na vyvrácení tvrzení, že ve jméně *Žužka* nemůžeme viděti püv. apelativum. Že nevíme určitě, co znamenalo, není žádnou námitkou proti jeho existenci, neboť takových slov v stč. (zvl. v isolovaných dokladech) je mnoho; pokud jde o domněnku, že toto apelativum značilo jednookého, není to domněnka má a já jí také nikde nehájil: já jsem tvrdil toliko, že to může být apelativní přezdívka — ať znamenala jednookého,*) či cokoliv jiného. V své recensi jsem

---

*) Pokládá-li prof. T. faktum, že se lat. monoculus překládá v stč. »jednooký«, za positivní námitku proti domněnce, že by i slovo žižka mohlo znamenati ‚jednooký', je to jeden z jeho častých logických omylů. Námitka ta je positivní jen formou, ne smyslem, který zní: monoculus se překládá v stč. slovem jednooký, ne slovem žižka. Je to tedy zase jen důvod negativní, e silentio. Positivní by mohla býti námitka Titzova jen v tom případě, kdyby bylo prokázáno, že stč. měla pro každou představu jen jeden název (na př. pro monoculus »jednooký«), což je nesmysl. Kdybychom na stč. slovní poklad chodili s takovou logikou jako prof. Titz, musili bychom tvrditi na př., že stč. neměla na př. slovo krchý (= levý), protože není v tom významu do 16. st. doloženo a protože stč. prameny nahrazují lat. sinister vždycky slovem »levý (levec, levice)«. A přece víme bezpečně, že v stč. slovo to bylo, jako to víme o mnohých slovech jiných v starším jazyce nedoložených.

vyložil nejen pravděpodobnost existence apelativa *žužka* v stč., nýbrž vyložil jsem také a na řadě konkretních příkladů doložil pravděpodobně, proč asi je toto apelativum v stč. literatuře bez dokladu a proč se jako jiná podobná apelativa (huhňa, krně, pucek atd.) zachovalo jen jako jméno vlastní.

Namítá-li prof. T. proti tomu jako věc závažnou, že bylo-li v stč. apelativum *žužka*, že to bylo apelativum jako každé jiné, tak jako švec, krejčí atd., a tedy původně slovo nehanlivé, nevulgární, které tedy v stč. doloženo býti mohlo, — táži se já, odkud to prof. T. ví? Plyne to snad z podstaty přezdívky či je to známo z historického vývoje přezdívek, že každá přezdívka musela býti napřed docela slušné apelativum a že se teprve časem změnila v přezdívku? Prof. T. sice s pohrdáním mluví o »všeobecných« výkladech mého referátu, jako by jich nepotřeboval, ale přece si jen měl všimnouti té »všeobecné« poznámky, že jsou přezdívky prvotné (t. j. direktní) a tropické (metaforické). Prof. T. má na zřeteli jen přezdívky tohoto původu (osel = a) zvíře, b) hlupák), ač i tu se stává, že se význam původní (nevulgární) vytratí z jazyka a že slovo žije *jen* jako přezdívka — jak ukazuje na př. nč. *trdlo*, jehož nevulgární význam není dnes už skoro ani znám. Slova *krně, drdlo, pískle* a p., doložená v osob. jménech 14. a 15. stol., byla zajisté asi také napřed apelativy nehanlivými, ale nemáme je přes to doložena z té doby ani tak ani onak. Ale jsou přezdívky, které nevznikají teprve posunutím významu, nýbrž rodí se přímo jako přezdívky; toho způsobu jsou na př. slova *bepta, brepta, chřápa, skřečka* (dochovaná v osobních jménech téže doby). Bylo-li takovou přezdívkou stč. slovo *žužka*, jak je možno tvrdit, že bychom musili míti doložen aspoň jeho význam nehanlivý, když žádného nebylo? Z toho je vidět, že tato závažná námitka Titzova je velmi nezávažná.

Pokusíme-li se řešiti otázku slova *žužka* přesně metodicky a objektivně, budeme postupovati ad usum delphini asi takto: Je pravda, že slovo *žužka* není doloženo v době staré? Nikoli, je doloženo v tvaru *žužka* k r. 1367, 1378 a pak v tvaru *žižka* velmi často v řadě osob. jmen. Máme je jakožto osobní jméno pokládati za jméno vlastní či za apelativum? Za jméno vlastní je dobře pokládati nemůžeme, protože se jméno *Žužka* nedá vyložiti bez násilí ze žádného ze známých jmen stč. Můžeme je pokládati za apelativum? Zajisté, neboť je můžeme etymologicky spojiti s jinými známými slovy stč. a slovanskými vůbec. Proč však není doloženo v textech stč. jako apelativum? Mnohá apelativa jsou bez dokladů stč. buď náhodou, nebo proto, že to byla slova vul-

gární, na př. přezdívky, která se rázu stč. literatury příčila. Chceme-li nepočítati s náhodou, můžeme slovo *žužka* pokládati za přezdívku? Ovšem, neboť ve jménech stč. se přezdívky vyskytují velmi často. A co znamenala tato přezdívka? Na to už je odpověď nesnadná. Byl-li dosavadní náš postup celkem bezpečný, ocitáme se nyní na poli pouhých dohadů a kombinací. O odpověď bychom se mohli pokusiti leda jen etymologickým rozborem slova *žužka* podle slov, s nimiž se zdá souviseti etymologicky, jednak kmenem, jednak příponou (-ka), a analogickým výkladem podle přezdívek jiných. Musela tato přezdívka znamenati jednookého, když se stala jménem osobním? Nikoli, mohla znamenati cokoliv jiného, co by se dalo etymologicky z jejího znění vyvoditi, a významu ‚jednooký' mohla nabýti teprve po Žižkovi trocnovském. Může tato okolnost, že neznáme pravého významu apelativa *žužka*, býti důkazem proti jeho existenci? Naprosto ne, neboť z toho důvodu bychom musili vyloučiti řadu slov, jejichž význam také přesně neznáme a o nichž víme bezpečně, že existovala. Co z toho ze všeho tedy plyne? Že jméno *Žužka*, bereme-li věci tak, jak jsou, a máme-li na zřeteli jen alternativu *Žužka* = *Zikmund* či *Žužka* = přezdívka, můžeme pokládati větším právem za apelativum (přezdívku) než za jméno vlastní.*)

9. Vytkl jsem dále v svém referátě jako svědectví proti »rovnici« *Žižka* = *Zikmund* nápadný zjev, že všechny prameny 15. a 16. stol. vykládají jméno *Žižka* jen jako *jednooký* a že nikdy v nich nečteme *Sigismundus* dictus *Žižka*, ač se s tímto způsobem pojmenování u jiných jmen setkáváme skoro napořád (*Jan* dictus *Ješek*, *Petr* dictus *Pech* a p.) a ač při rozšířenosti jména *Žižka* od konce 14. stol. byla k tomu mnoho a mnohokrát příležitost. Prof. Titz namítá především, že v odstavci předcházejícím dokázal větší pravděpodobnost pojetí jména *Žužka* (*Žižka*) za jméno vlastní (Zikmund) než za apelativum. Že to může býti spíše naopak, vyložil jsem právě o několik řádek výše. Dále namítá prof. T., že příliš důvěřuji dokladům se *Žižka*

---

*) Prof. Titz se zde také ohrazuje proti mému výroku, že se »zbytečně diví«. Jde o doklad, který uvedl v svém spise z Veleslavínova slovníku, napsav (14): »u tohoto hesla (slepý) čteme také přídavné jméno »jednooký, na jedno oko slepý«, ale nikoli jméno »žižka«. A teprve na str. 1872 pod heslem »Žižka« čteme: »Žižka, jednowoký.« Čte-li kdo tuto poznámku, nemůže z ní nevyčíst, že bylo prof. Titzovi divné, proč pod heslem »slepý« není »Žižka« ve významu »jednooký« a proč pod heslem »Žižka« výklad ten je. Že na tom nic divného však není, a že je zbytečné se nad tím pozastavovati anebo z toho něco vyvozovati, ukázal jsem v svém referátě. Konstatuji však rád, že to prof. Titzovi sice bylo divné (jak vidět), ale že se tomu nedivil.

= *jednooký*, ač to mohou býti výklady ex post. Ale já nepopírám, jak je z předešlých výkladů vidět, možnost, že slovo *žižka* nabylo významu ‚jednooký' až po Žižkovi trocnovském, a výkladům »*Žižka = jednooký*« (jakožto výkladům jména) nepřičítám naprosto žádnou zvláštní důležitost; kdyby v těch výkladech od konce 14. stol. bylo, že *Žižka = slepý* nebo *slavný* nebo *udatný* nebo *ukrutný* atd., bylo by to pro mou argumentaci zcela jedno. Horší pro mne by bylo, kdyby nevykládaly vůbec nic. Ale pro mne je rozhodující faktum, že staré prameny jméno *Žižka* vykládají a často, ale že je vykládají po každé jinak než ze *Zikmund*, ač u jiných hypokoristických jmen výklady ze jména základního jsou takřka na denním pořádku. To je mi svědectvím, že se ve jméně *Žižka Zikmund* necítil. Namítá-li prof. Titz, že jméno slavného *Žižky* jednookého zatlačilo povědomí, že *Žižka = Zikmund*, je to naivnost. Jak si představuje prof. T., že křtili děti? Všichni *Jechové, Ješkové, Jankové* atd. byli přece křtěni jménem *Jan*, všichni *Vachové, Vaňkové, Váchové* atd. jménem *Václav*, všichni *Zikové, Zichové, Zigové* atd. jménem *Zikmund*, a tak i všichni *Žižkové*, když to podle T. bylo jméno křticí, byli by musili býti křtěni jménem Zikmund. Jak tedy mohlo povědomí, že *Žižka = Zikmund*, zaniknouti?

10. Proti mé námitce, že tvar *Žužka* není možno vykládati z tvaru *Žižka* zvratnou analogií (jako dá*u* z dá*ti*), protože při přehlásce *u* — *i* zvratné analogie v slabikách kmenových nebývá (o ostatních mých důvodech prof. T. mlčí), hájí se*) prof. T. tvrzením, že se u jiných hláskových změn, na př. *ie* — *i*, vyskytují případy zvratné analogie také v slabikách kmenových dosti hojně (p*ie*smo m. p*í*smo). Tato jeho námitka však potvrzuje plně, co jsem napsal v svém referátě o šablonovitosti a řemeslnosti takovýchto výkladů, o nedostatku jemného citu linguistovi potřebného a o neskrupulosní snaze zbýti se nepohodlného tvaru výkladem à tout prix atd. Očekával jsem tuto námitku prof. Titze, a proto do všeobecného výkladu o po-

---

*) Ostatně, nevadí-li prof. Titzovi ten tvar Žužka a pokládá-li jej ne za tvar starší, nýbrž jen za nahodilou obměnu jména Žižka, jak bude dokazovati, že jméno Žižka není a nemůže býti hypokoristickou formou staršího čes. jména Žibřid (tak jako Žich, Žicha, Žiš, Žišek atd.)? Leda tím, že se jméno Žižka (Žiška) před r. 1365 nevyskytuje. To ovšem může býti pouhá náhoda; mimo to se však jméno Žižka objevuje už jako příjmení po r. 1365 tak brzo, že je se jménem Zikmund ani dobře spojovati nemůžeme, protože k vývoji od křticího jména přes hypokoristikon k příjmení je třeba doby aspoň jedné generace (asi 30 let). Právě tato okolnost by mohla vésti k tomu, abychom ve jméně Žižka (nehledíme-li k tvaru Žužka) hledali spíše nějaké starší jméno než Zikmund.

suzování změn hláskových, který se prof. Titzovi zdál tak zbytečný (viz zde str. 40), pojal jsem také upozornění, že »jiné jsou podmínky zvratné analogie při hláskách z jazyka úplně mizejících, jiné při hláskách, jejichž doména se změnou jen zužuje« (NŘ. 8, 274) — upozornění, jak vidět, marné. Nezbývá tedy než přejíti od všeobecného upozornění k zevrubnějšímu poučení.

Tedy: je věc ze mnoha jazyků známá, že po hláskách, které se veskrze změnily a tím úplně z jazyka vymizely, zůstává na čas nebo trvale památka v písmě; litery, jimiž se kdysi tyto hlásky v písmě (foneticky) označovaly, zůstávají jejich značkou i dále, když se jejich výslovnost změnila, ba užívá se jich i za značku hlásky stejně znějící, třeba byla původu jiného. Tak na př. fr. *ai*, které původně značilo skutečnou dvojhlásku *ai* (na př. v l*a*ctem — l*ait*), zůstává v písmě značkou i pro *e*, které se časem ve výslovnosti z dvojhlásky *ai* vyvinulo; ba označují se jím někdy i taková *e*, která nikdy dvojhláskou *ai* nebyla (na př. *ai*le m. *è*le, cl*air* m. cler, p*air* m. p*er* a p.). Když se něm. dvojhláska *ie* změnila v dlouhé *i*, zůstalo *ie* i nadále značkou pro toto dlouhé *i*, ba píší se jím leckdy i jiná dlouhá *i* původu jiného (na př. s*ie*ben ze s*ī*ben, Z*ie*l z z*īl* atd.). Tak i u nás: všechna *au* se změnila v *ou* už v 16. stol.; ale literami *au* se psalo toto *ou* až do 19. stol. a psalo se jím na př. i d*au*fati, ač tu nikdy *au* nebylo. Všechna *ó* se změnila ve 14. stol. přes *uo* v $\bar{U}$, ale litery *uo* se držely jako značka pro toto $\bar{U}$ až do 16. stol. a drží se vlastně v tvaru jen graficky změněném (*ů*, t. j. *o* nad *u* m. vedle něho) posud a píší se tak někdy i taková *ů*, která z *ó* ani nevznikla (na př. bl*ů*za, brož*ů*rka, ba i chm*ů*ra, b*ů*vol, t*ů*ze a p.). A tak bylo i při *ie:* všechna *ie* se změnila zajisté už počátkem 15. stol. (ne-li dřív) v *i;* ale litery *ie* žijí v písmě dále jako grafická značka pro dlouhé *í* takto vzniklé (jako v němčině dosud), ba píší se literami *ie* i jiná *í*, která nevznikla z *ie*, na př. p*ie*smo m. p*í*smo, sp*ie*š m. sp*í*š, chv*ie*le m. chv*í*le (ba někdy i — jako v t*ů*ze — zdv*ie*h m. zdv*i*h, asi podle výsl. zdv*í*h a p.). Psaní to se drželo tak dlouho, než nabyla vrchu v písmě (jako při *au*) zase zásada fonetická.

Toho však u hlásek, které se z jazyka úplně nevytrácely, nýbrž jejichž doména se jen hláskovou změnou zužovala, na př. při *u*, které se jen po měkkých souhláskách měnilo přes *iu* v *i*, býti nemohlo a nebylo. Změnilo se tedy ve výslovnosti na př. »hráz*u*« (4. sg.) v »hráz*i*«, nemohlo se po dokonání této změny toto *i* psáti dále už literou *u*, protože by byl psané »hráz*u*« četl každý tak jako »hróz*u* (hrůz*u)*, slz*u*, hlíz*u*, vez*u*, lez*u*« atd. Proto analogie se změnou *ie* — *i*, které se prof. T. dovolává na vy-

světlení tvaru *Žužka*, je v základě pochybená a její užití svědčí o tom, co jsem napsal výše.

Příklady, které uvádí Gebauer pro zvratnou analogii *i* — *u*, na př. wn*y*u*de* (= vňude) m. vnide a p., potvrzují úplně, co bylo řečeno o grafickém přežívání hlásek z jazyka zcela se vytrácejících. Kdyby si byl prof. T. lépe všiml příkladů Gebaurových i po této stránce, byl by lehko zjistil, že v stč. dokladech bývá *u* za *i* jen tam, kde je psáno dvojhláskou *iu (yu, iu)*, na př. wn*yu*de, praw*iu*c*iu*, lyd*yu* a p. Je to týž případ jako při *ie*. Protože dvojhláska *iu* (změnou v *i*) z jazyka úplně vymizela, mohli písaři znak *iu (yu, iu)* bráti dále na označování hlásky *i* bez obavy, že by mohl vzniknouti zmatek jako při pouhém *u*. Proto také případy, kde je v textech stč. psáno místo *i* pouhé *u* (na př. služ*u*li, žyzn*u*, zem*u*, wychodycz*u*), jsou v dokladech Gebaurových velmi vzácné a mohou býti pokládány vesměs za chyby písařské.

Písařská chyba by tedy byl jediný důvod, kterým by mohl prof. T. hájiti svou zvratnou analogii ve dvojím zápise *Žužka*. Ale za těch okolností, za jakých se nám ten dvojí zápis zachoval, je i ta písařská chyba asi tak pravděpodobná, jako že bych se já podepsal omylem *Artl* a že by touž chybu (o mé nevěda) skoro současně v mém jméně udělal prof. T. v Brně.

11. Proti hlavnímu důkazu prof. Titze, dokladu z budějovského archivu, v němž se táž osoba jmenuje jednou *Ziková* (Zikonis relicta) a po druhé *Žižková* (Zizkonissa), namítl jsem v své recensi, že prof. T. užívá toho dokladu (jako jiných)*) nekriticky, neboť psané *Zizkonissa* může být pouhá chyba

*) Že prof. T. neumí s doklady vědecky zacházet, potvrzuje znovu a nově i jeho poslední článek v ČMmor. 48 (1924) str. 49 n. »Les Housses etc.« V něm si vytkl za úkol zjistiti, jak si říkali stoupenci Husovi sami (neboť název husita je latinský a vnikl do Čech až v 16. stol.). Na základě tří dokladů stč. z 15. stol. (další ještě by našel ve Výboru 2, 247, 251) zjišťuje, že »stoupenci Husovi nazývali sebe sami Husi nebоli, jak bychom nyní řekli, Husové«, a sleduje toto jméno u dvou spisovatelů francouzských, kteří byli v 15. stol. v Čechách (smýšleli ovšem protihusitsky). Kdyby si byl však prof. T. své doklady lépe přečetl, byl by poznal, že ve všech třech jde ne o jméno, které si stoupenci Husovi dávali, nýbrž o časovou nadávku dávanou jim od katolíků, od nichž ji pochytili i oba Francouzové. Stejným právem by mohl prof. T. dokazovati (dokladů je hojnost) ze současných pramenů, že si stoupenci Husovi říkali »viklefové«. A přece už pouhá znalost historie, když v dokladech číst neumí, mohla prof. Titze poučit, že si stoupenci Husovi sami žádné takové jméno nedávali, protože v sobě neviděli sektu, nýbrž »křesťany viery pravé«. Tento článek Titzův je přímo školským příkladem toho, k jakým omylům může zavést nekritičnost v užívání pramenů. Takovouto vědeckou metodou by prof. T. mohl také dokázati, že se evangelíci nazývají sami »berani«, katolíci »papeženci« atd.

písařská m. *Zikonissa.* To by ovšem mohl namítnout každý. Ale já jsem svou námitku nezaložil jen na tom, že je v tom dokladě psáno jednou *Zik-* a po druhé *Zizk-*, nýbrž uvedl jsem positivní důvody, proč psaní *Zizkonissa* vedle *Zikonissa* pokládám za omyl: totiž důvody, které brání ztotožňovati jméno *Žižka* se jménem *Zikmund* (a tedy i s jeho hypokoristiky *Zik* atd.), důvody, které i po odpovědi prof. T. trvají neotřeseny. Vyložil jsem nejen, proč se mi ten doklad jeví přepsáním, nýbrž ukázal jsem na skutečných příkladech, že se taková přepsání v starých zápisech vyskytují. Že ekvivalent *Zdikonissa* — *Zikonissa,* který jsem uvedl jako názorný příklad, budeme pokládat určitě za přepsání, plyne z toho, že určitě víme, že *Zdik* není *Zik;* že ekvivalent *Zizkonissa* — *Zikonissa* můžeme velmi pravděpodobně pokládat za přepsání, plyne z toho, že máme positivní důvody pro to, že *Žižka (Žužka)* není *Zik* (t. j. Zikmund).

Chtěl-li by tedy prof. T. obhájit svůj stěžejní doklad, musil by dokázat, že to, co já pokládám za chybu, chyba není. Neboť spokojí-li se (anebo musí-li se spokojit) jen námitkou, že to chyba být nemusí, poráží zase sebe sám, neboť na podezřelém dokladě, který chybný být může, třeba nemusí, nelze budovati celý důkaz, jako to učinil on. Dokázat, že to chyba není, mohl by prof. T. souhlasným dokladem druhým, kterého nemá. Uvádí-li však na oporu svého mínění, že to chyba není, námitku, že se nabízí výklad pokládati obě formy *Zik-* i *Žižk-* za hypokoristika jména jednoho a téhož, hájí svého dokladu proti nařknutí z chyby právě tím, co z něho vyvodil — což je circulus vitiosus.

Mým hlavním důvodem proti správnosti budějovského dokladu byly tedy důvody, které mám proti »rovnici« *Žižka (Žužka)* = *Zikmund (Zik)*; proto se mi jeví pravděpodobnějším čísti v obou případech stejně *Zikonissa* — jak to také v starých zápisech »zpravidla« (pro zachování identity) bývá. Že se někdy vyskytne v téže listině táž osoba, jmenovaná dvěma různými jmény, to jsem nepopíral a nepadá to také na váhu. Ostatně z příkladů, které prof. T. uvádí, nehodí se na náš případ se dvěma mužskými hypokoristiky téhož jména ani jediný. Prof. T. si neuvědomil, že píše-li se za stara *Petr(us) dictus Pešek*, je třeba se stanoviska doby dívati se na přívěšek *(dictus) Pešek* jako na příjmení člověka křtěného *Petr*, zajišťující jeho identitu. Jmenuje-li se v listinách žena, je její identita zajištěna jménem mužovým (na př. Žofka relicta Mudraconis de Uzk a pod.); a proto může být dále jmenována Kačena nebo Kačka, podle

toho, jak jí doma říkali. Jmenuje-li se v zápise osoba mužská napřed *Johannes dictus Hróza* a pak dále jen *Ješek*, je jeho identita zajištěna přezdívkou *Hróza*, a *Ješek* je jen familiární obměna úřední formy jeho jména Johannes; je tu tedy tvar plný a hypokoristikon.

Ale v budějovském dokladě jde o dvě různé hypokoristické formy téhož mužského jména *(Zik — Žižka)*, bez tvaru základního *(Zikmund, Sigismundus)*. Avšak — dodávám ze svého — i takové případy se vyskytují, jenže to bývají zpravidla buď hypokoristika utvořená ekvivalentní příponou zdrobňovací (na př. Přib*ek* — Přib*ík*, Ješ*ek* — Ješ*ík)* anebo zdrobnělina (jaksi familiárnější) hypokoristika jiného (na př. Mikeš — Mikš*ík*). Ale v budějovském dokladě jde o dvě hypokoristika načisto různá, která stěží mohla náležeti jedné osobě. Nesmíme si věc představovat tak, známe-li na př. od jména *Václav* přes 100 hypokoristických tvarů, že si stč. rodiče a sousedé vybírali z toho seznamu jako z kalendáře, a že se týž Václav mohl nazývat familiárně jednou třeba *Vach* a po druhé *Vaníček*. Byly tu již tenkrát zajisté jako dnes individuální záliby krajové a rodinné pro určitý typ hypokoristik, a jmenovala-li se některá osoba dvěma hypokoristiky, bylo, jak to vidíme ze starých zápisů, další hypokoristikon odvozeninou (často deminutivem) hypokoristika základního. Tedy *Váňovi* říkali *Vaněk* n. *Vaník* n. *Vaňka* n. *Vaňura* a p., *Vackovi (Vácovi) Vacík* n. *Vacka* n. *Vacata* a p., a tak také *Zik (Zika)* byl nazýván *Zikeš* n. *Zikán* atd.; ale jméno *Žižka*, kdyby bylo skutečně takovým hypokoristikem, nepatří k základnímu hypokoristiku *Zik(-a)* jako v listině budějovické, nýbrž předpokládá základní hypokoristikon *Ziga*. Nechceme-li tedy sáhnouti k absurdnímu výkladu, že v dokladě budějovském jde o dvě různé osoby *(Zik — Ziga)*, musíme připustiti, že v jednom z obou tvarů toho jména je písařský omyl.

12. Proti Titzovu výkladu budějovského dokladu jsem namítl také, že při »špetce jazykového citu« a i »bez filologického vzdělání« musí napadnouti každého myšlenka, že se muž *Žižkové* nemusil jmenovati *Žižka*, nýbrž také *Žižek*. Prof. T. se pohoršuje nad tou »špetkou« atd., ale neprávem; že se muž *Maškové* může jmenovati *Mašek* i *Maška*, na to přijde přece v Čechách každý a nemusí být ani filologický odborník. Proti meritu mé námitky uvádí prof. T., že se v zápisech budějovských vyskytuje jméno *Žižka* často a jméno *Žižek (Žišek)* nikdy a že se tedy pravděpodobně i onen *Zik*, muž Zizkonissy z r. 1392,

jmenoval spíše také *Žižka**) než *Žižek*. Proto, že v Budějovicích bylo jméno *Žižka* tak rozšířeno a následkem toho v zápisech často uváděno, přece mohlo tam existovati také jméno *Žižek* n. *Žišek*. V Hronově napočítal kdosi (v Nár. l. 13. IX. 1924) 78 (!) rodin Jirásků, a přece v Hronově a nejbližším okolí žijí vedle Jirásků Jiruškové, Jirouškové, Jiroutové a j. Mohl tedy i v Budějovicích mezi těmi 4—5 Žižky, -ami (Titz uvádí z té doby beztoho jen dva) býti jeden Žižek (Žišek). Z toho tedy pro mínění Titzovo nelze vyvozovati nic.

Ostatně i této námitce Titzově lze ulomiti snadno hrot, čteme-li v oné budějovské listině z r. 1392 tvary *Zikonis* a *Zizkonissa*, z nichž jeden můžeme z důvodů výše uvedených pokládati právem za přepsání, po obakrát shodně *Zizkonis* a *Zizkonissa* (= vdova Žižkova a Žižková), jak to asi mínil vydavatel Regest, označiv tvar *Zikonis* otazníkem. To je konjektura odůvodněná týmiž důvody jako jednotící konjektura první *(Zikonis — Zikonissa)* a podepřená mimo to tedy i míst. poměry jmenovými v Budějovicích; pak ovšem budějovický doklad z roku 1392 je prostě jen další doklad jména *Žižka*, z něhož pro výklad toho jména nelze vyvozovati arci zase nic.

A last not least.

13. Na podporu své »rovnice« *Žižka* = *Zikmund* uvádí prof. T. (podle Nár. obz.) i jméno dubrovnického básníka Zikmunda Menčetiće (1457—1527), který se psal *Šišmundo* a *Šiško*. Je prý to buď ohlas českého *Žižky* anebo tvoření samostatné, v každém případě prý opora jeho výkladu. Je-li to tvoření samostatné, jaká v tom může býti opora pro jeho výklad, zvláště když nedovede vyložit, jak dubrovnické *Šiško* vzniklo ze jména *Zikmund?* A i v tom případě mohla by to být nejvýše pouhá analogie a nic víc (a ani to není, jak uvidíme). A »ohlas« českého *Žižka?* Jak si to prof. T. linguisticky představuje? Myslí, že čes. *Žižka*, jméno tvarem ženské (*a*-

---

*) S těmi ostatními Žižky je i tato svízel: z r. 1376 je dosvědčen Žižka, pekař v Budějovicích, 1380 Pešek Žižka (u T. str. 26), 1382 Šimon Žižka, švec ze Švihova, 1387 Žižka, sladovník v Budějovicích, 1375 Žižka, vdova po Jindřichovi ze Kbel (Arch. Č. 31, 322). Ti, kteří se nejmenují druhým jménem, na př. Pešek, Šimon, byli snad tedy podle Titze křtěni jménem Zikmund, jímž se podle T. začalo křtít po r. 1365. Ale pak onomu pekaři budějovskému, když r. 1376 vystupuje už jako právní osoba, bylo 11 let. Či si všichni tito lidé, ševci, pekaři, sladovníci atd. ze Švihova a z Budějovic »připjali« jméno Žižka »v svatém nadšení« nad získáním ostatků sv. Zikmunda jako oni románští chevaliers, cavalieri a caballeros? A že si všichni připínali jméno Zikmund zrovna jen v té hypokoristické formě Žižka? Záhada.

kmen), přijalo na Slovensku sufix -*ko*, který se připíná ke jménům tvaru mužského (*otecko, strýko*), přeletělo Uhry, při čemž se *ž* změnilo v *š* (neboť maďarský tvar je Zsigmond = Zigmont), a došlo tak v tvaru *Šiško* do Dubrovníka? Či si v Dubrovníce příponu -*ka* změnili v -*ko* sami? Ale nic takového. Jak se lze informovati, abych užil slov prof. Titze, v každé literární příručce, žil Dubrovník v 15. a 16. stol. kulturou italskou, italština byla jazykem inteligentní společnosti dubrovnické, básníci dubrovničtí básnili podle ital. vzorů chorvatsky a italsky, měli křticí jména italská (jako *Žore* Držić, *Mavro* Vetranić, *Marin* Krističević, *Speranca* Bunićeva a j.) atd. Básník Šiško Menčetić, dubrovnický trovatore petrarkovského rázu, psával se sám také *Sigismondo Menze*. Jeho *Šišmundo* není nic jiného než italské *Sismondo* s měkkou severoitalskou (benátškou) výslovností *s* a *Šiško* je domácí hypokoristická zkratka toho jména, jako je *Dinko* (z Domenico), *Vinko* (z Vincentius), *Mirko, Stanko, Rastko* atd. Viděti v dubrovnickém jméně *Šiško* českého *Žižku* dovede právě jen diletant v novinách — a prof. Titz.

Tím končím svou odpověď a prosím jen čtenáře NŘ., kteří měli trpělivost sledovati moje výklady až sem, za prominutí, musil-li jsem v své odpovědi vykládati znova a obšírněji i takové věci, které jim už z mého referátu o knize prof. Titze snad byly jasné; to není mou vinou.

V odpovědi prof. Titze se několikrát vyskytla námitka, že jsem něco nedokázal, jak by si to byl prof. T. přál. To je ovšem, jak jsem už dříve naznačil, výměna úloh, načisto nelogická; neboť ten, kdo dokazoval a má dokazovati, nejsem já, nýbrž prof. T. Cílem mého referátu nebylo přece dokázati ani, že *Žižka* je přezdívka ani že *Žižka* není *Zikmund* nebo cokoli jiného. Mým úkolem bylo jen dovésti, že prof. T. svou »rovnici« *Žižka* = *Zikmund* založil na důvodech vrátkých, že jsou podstatné důvody, které brání tomuto výkladu jména Žižkova, a naopak, že není vážných důvodů proti jeho výkladu z apelativa; maje ukázati vrátkost důvodů prof. Titze, nemohl jsem se ovšem vyhnouti tomu, abych neukázal, že jeho metody jsou velmi často nesprávné a nevědecké. To obojí, negativní resultát i nesprávnost metod, jsem v svém referátě trvám prokázal zcela objektivně a patrně a odpověď prof. Titze učinila to obé jen ještě patrnějším. Z obou mých hlavních námitek proti »rovnici« *Žižka* = *Zikmund* první námitka (o nemožnosti vykládati tvar *Žužka* zvrat. analogií) nejen trvá neotřesena, nýbrž byla opřena ještě důvodem dalším, druhou pak, stejně vážnou námitku (o nemožnosti příjmení *Žižka* v době, kdy jménem *Zikmund* sotva začali křtíti

dětí) prof. Titz se ani nepokusil vyvraceti; proto se také jeho »bezpečnost« změnila v pouhou možnost. Stejně platny zůstaly, ba rovněž se utvrdily i moje výtky učiněné jeho vědeckému postupu a rozhledu v tom oboru, do něhož řešení jména Žižkova náleží.

Jsem ochoten uznati jakékoli řešení jména Žižkova, bude-li založeno na důvodech podstatnějších, než jsou důvody prof. Titze, a silnějších než mé námitky. Na konci svého referátu jsem vyslovil pochybnost, že jméno Žižkovo stěží kdo bezpečně a definitivně rozřeší; v té pochybnosti je nyní aspoň zrnko jistoty: že to nebude jistě prof. Titz. E.

HOVORNA.

MANDÍK (A. M.). Vypravovali jsme 4, 302 o mužském příjmení Příba z 15. st., které vzniklo tak, že se kdosi přiženil ke vdově Přibyslavě nebo Příbě Hrnečkové. Takových příjmení, vzniklých ze křticího jména ženy, našli bychom v staré době více; tak čteme 1415—36 o pražské rodině krejčovské s příjm. Hedvika, 1433 o muži, který se jmenuje Maruš (Maruše = Marketa), téhož roku o uzdáři s příjm. Jana, ba 1424 o člověku, kterému říkali Matěj Hokyně. Patrně vznikala taková příjmení zejména, kde hospodářská, výdělková převaha byla u ženy. O lidových přezdívkách toho způsobu mluví Bartoš (Dial. 1, 148 n.), na př. o domě u Marianů, kde žena vládla také proto, že muž pracoval jako tovaryš ve mlýně. I nemanželský původ mohl býti příčinou takových přezdívek nebo v starší době i rodových příjmení; u Bartoše se objevuje Andrys Frančin, nemanželský syn nějaké Františky. Taková jména dostávají i mužské koncovky; Bartoš zná přezdívky jako Apoleňák, Běťák, Mařák, Marušák, Baďák, Pradlák (po ženě bábě, pradleně), Kronbauer (Řina 2. vyd. 216) vypravuje o komsi, jemuž říkali Veruňák, protože do smrti zůstal věren Verunce, která se mu vdala, Vrba (Boží mlýny, 2. vyd., 139 n.), jak v chodských vsích mužové pod pantoflem mívali přezdívky jako Dodlák, Hančičák, Nančičák, Madleňák, které se pak držívají na domě. A kdybychom znali dějiny všech českých rodin, shledali bychom asi, že podobný nějaký původ mají dosti častá příjmení jako Běták, Elišák, Vendulák, Božka, Žofka atd. A tak vykládáme i příjm. Mandík. Manda býval pův. zkrácený tvar jména Mandalena, Magdalena (později také = Marie, jako Anda, Tonda, Janda-Jenda a p.); v Praze na př. čteme 1427—33 o kramářce Mandě, r. 1481 o muži jménem Johannes Manda, Vrba zná přezdívku Manďák, Manďáček, a Mandík je jen jiný její tvar. Vedle toho je ovšem na Moravě a na Slovensku také slovo manďák, manďál s významem ‚levák' (Miklosich v něm hledá obměnu ital. manco), které by někde také mohlo vězeti v příjm. Manďák.

PAŽIT, PAŽIŤ (V. J.). Toto slovo, znamenající místo porostlé travou, trávník, louku, pastvinu a p., bylo pův. rodu ž. a skloňovalo se podle vzoru »kost«; tak v jaz. círk.-slov., v ruštině, v slovenštině, v starší češtině a místy u nás snad podnes. Střídání rodu m. a ž. je u nás dosti časté (ocel, mosaz, moč, pout, závrat r. m. — pouť, závrať r. ž. atd.) a má původ rozličný; u slova pažiť asi působilo, že jména vzoru »kost« v starší době měla v 1. p. tvrdé -t, -d, -n (leda snad mimo jména, kde by při tvrdé koncovce byl vznikal dvojsmysl, jako prst — prsť, byt — byť), a proto měnívala rod a skloňění. Dnes se říká v lidu (pokud slovo to ještě žije) i v písemnictví ob. ten pažit a nelze v tom viděti chybu. Slovo p a ž i t k a (o známé zelenině), žijící prý v lidu na Moravě a Slovensku, vl. »trávníček«, zachovalo starý rod. Slova příbuzná jsou ž i t o, ž í t i atd.; snad pochází slovo pažit z dob, kdy rozdíl mezi trávníkem a polem s obilím nebyl tak veliký, jako je po tisíciletém polním hospodářství.

PODLEJŠI (8, 245). S významem »sousední, vedlejší« se slova toho užívá podle zprávy p. říd. uč. v. v. F. K. Potěšila v Pardubicích. O něčem méně cenném, špatnějším (o obilí, mouce, šatech) z mluvy lidu valašského je zná p. Josef Seget, farář v Zubří u Rožnova. Také v Rožnově u Jaroměře, jak oznamuje p. vrch. insp. Frant. S. Jaroš, říkají »podlejší« ve významu ‚vedlejší' (podlejší Lhotský).

ŠIŠKOV, ŽIŠKOV. O jméně této zaniklé moravské vesnice u Telče zmínili jsme se v NŘ. 8, v referátě o knize Titzově. Je dosvědčeno v zemských deskách brněnských k r. 1366 a je tedy nepochybně starší; zapsáno je v tvaru Schisskov, a Fr. Černý, autor Ukazatele jmen k lat. zemským deskám brněnským a olomouckým (1914), četl je Žižkov. Titz zamítl toto čtení, ne proto, že je v deskách psáno Schisskow (bývajíť tak psána i jiná jména, na př. Schadlowicz = Žádlovice, Schelowicz = Želovice, Scheraticz = Žerotice, Schiroczien = Žerotín atd.), nýbrž z toho důvodu, že jméno Žižka, které vykládá ze Zikmund, nemohlo v době vzniku té osady ještě existovati, t. j. odmítá je tím, co chce dokázati. Aby se tedy jména Schisskow = Žižkov nemohlo užíti proti jeho thesi, že Žižka je Zikmund (známý v Čechách teprve od r. 1364), navrhuje čísti je Šiškov a vykládá je z apelativa šiška = knedlík. To byl ovšem postup nevědecký i svou pohnutkou i způsobem výkladu, který podle dosavadních našich vědomostí o tvoření míst. jmen je nemožný. Proto jsme ukázali v našem referátě na možnost, že místní jméno psané Schisskow je možno čísti také Žiškov a odvozovati jeho původ od tvaru Žišek, zdrobnělého hypokoristika ze Žich, utvořeného ze jména Žibřid, známého v Čechách už dávno. Zatím se nám dostalo laskavostí p. uč. L. Nováka ze Zvolenovic u Telče zprávy, že ves, o niž jde, sice zanikla, ale že její jméno žilo v zápisech ještě v 15. a 17. stol. jako označení místa, kde stávala, a že žije posud ve jméně mlýna, na tom místě stojícího. Říká se mu »Šyškov, na Šyškově, Šyškovskej mlejn«; pro toto znění svědčí i zápisy z let 1477, 1580,

1650 (Vlastiv. mor. II. Telecký okres s. 378 a 393). Z toho lze tedy souditi, že i zápis z r. 1366 Schysskow třeba čísti ne Žižkov ani Žiškov, nýbrž Šiškov. Poněvadž výklad z apelativa šiška (= knedlík) je nemožný, třeba hledati výklad jiný. Vedou k němu jména jako Šiškovice (v Čechách), Šichova Vesce, Šimonov, Šimonice a p. Jsou to jména vlastnická a čeledni z osob. jména Šimon a z jeho hypokoristických tvarů Šich (Šimon jinak Šich ze Všetat ArchČ. 30, 199) a Šišek n. Šiška (Johannes dictus Šiška t. 26, 364; jiná hypokoristika jsou Šicha t. 32, 436, Šiša t. 197 a j.). Šiškov je tedy majetek Šiškův, t. j. Šimonův; základem přivlastň. tvaru Šiškov je buď tvar Šišek anebo Šiška (ode jmen tvaru Šiška tvořily se přivlastňovací tvary ovšem původně příponou -in, ale časem proniká přípona -ov i k nim, v. Straka. Původní tvořivost českého jazyka příponou -ovo, otisk z progr. táborského gymnasia 1910, 1911, str. 9 a 17). Místní jméno Šiškov je dosvědčeno také v Čechách, a to už k r. 1318 (Sedl., Míst. slov. hist.).

VÝLUPEK (L. Č.). O hezkých dětech (i starších lidech) se říká, že jsou n. že mají tváře ‚jako výlupek'. Výlupek zde pův. znamená asi ořech právě vyloupnutý z oplodí a ještě čistý a svěže zbarvený (Kott 4, 995), anebo snad spíše hlaďounké vejce na tvrdo ze skořápky vyloupnuté. Říká se také ‚jako by ho z vejce vyloupal' (zkřížením tohoto přirovnání se rčením ‚jako z vosku' také ‚jak by ji z vosku vyloupl', Čel. Mudr. 595). Také Slováci říkají ‚dievčina, akoby ju z vajíčka vylúpil' (Záturecký, Sloven. přísloví 6, 116). Také jádro ořechové ze skořápky vyloupnuté se jmenuje místy v. O ženě čistě ustrojené jsme slyšeli, že je jako ‚ze skořápky vyloupnutá' (častěji se říká ‚jako by ji ze škatulky vytáhl').

ZLÝ (F. K.). V lidové průpovědi ‚Pán Bůh s námi a zlý pryč', jíž slýcháme při zablesknutí, nějakém znamení, strašlivém zjevu a p., slovu zlý se aspoň v středních Čechách rozumí tak, že se jím zažehnává ne zlý duch, čert, nýbrž něco zlého, neštěstí; proto se vyslovuje ne zlej, nýbrž zlý = zlé. Spisovný tvar tedy je ‚a zlé pryč'; Komenský psal ‚Pán Bůh s námi, a zlé pryč' (Flajšhans, Č. přísl. 1, 34). Zpodstatnělý ‚zlý' znamená ob. zlého člověka (dobrého nepálí a zlý se nedá); kde by se tak mělo mluviti o čertu, řekne se spíše ‚ten zlý' (Kott 5, 545 b). — Třeskutá zima, třeskutý mráz se říká o mraze, jímž vše praská (srv. třesk, třískati atd.); Rosa (u Jungm.) praví, »když velkým mrazem šindelí puká«. Také Slováci říkají »treskúca, treskutá zima; tuhá zima, že len (= jen) tak trešti; uhly (na domě) trieskajú od zimy« (Záturecký, Slov. přísl. 231); říkáme také »mrzne, jen to praští«. Podle Rosy se říkalo také »třeskutý (= hřmotný) hlahol, třeskutá práce (když se dělá, jen to praští), tř. hospodář, tř. hospodyně« (prý výborný, velmi rozšafný, snad spíše pracovitý).

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.